

UPPSALA
UNIVERSITET

BESLUT

2020-08-25 UFV 2020/1158

Kulturdepartementet

Remiss: Sveriges museum om Förintelsen (SOU 2020:21)

Beslut

Härmed beslutas

- att Uppsala universitet överlämnar expertgruppens yttrande som sitt svar på rubricerad remiss.

Bakgrund

Uppsala universitet har anmodats yttra sig över rubricerad remiss.

Bifogat yttrande har utarbetats av en expertgrupp bestående av universitetslektor Inga-Lill Aronsson (institutionen för arkiv, bibliotek och museum), centrumföreståndare docent Tomislav Dulić (Hugo Valentin-centrum), professor Göran Eidevall (teologiska institutionen), forskare fil. dr. Matthew Kott (Institutet för Rysslands- och Eurasienstudier) och centrumföreståndare docent Per-Erik Nilsson (Centrum för mångvetenskaplig forskning om rasism).

Beslut i detta ärende har fattats av undertecknad rektor i närvaro av universitetsdirektör Caroline Sjöberg, efter föredragning av utbildningsledare Sara Lilja Visén. Närvarande därutöver var akademiombudsman Per Abrahamsson och Uppsala studentkårs ordförande Jacob Färnert.

Eva Åkesson

Sara Lilja Visén

Box 256
SE-751 05 Uppsala

Besöksadress:
Dag Hammarskjölds väg 7

Handläggare:
Sara Lilja Visén

Telefon:
018-471 1879

www.uu.se

sara.lilja_visen@uadm.uu.se

UPPSALA
UNIVERSITET

Box 256
SE-751 05 Uppsala

Besöksadress:
Dag Hammarskjölds väg 7

Handläggare:
Sara Lilja Visén

Telefon:
018-471 1879

www.uu.se

sara.lilja_visen@uadm.uu.se

YTTRANDE

2020-08-25 UFV 2020/1158

Kulturdepartementet

Remiss: Sveriges museum om Förintelsen (SOU 2020:21)

Uppsala universitet har anmodats yttra sig över betänkandet Sveriges museum om Förintelsen (SOU 2020:21).

Expertgruppen tillstyrker utredningens förslag att inrätta ett forskningsanknutet museum om Förintelsen. Med detta klargjort vill gruppen föra fram sina synpunkter under följande fem rubriker:

1. Definition av Förintelsen
2. Museets inriktning och uppdrag
3. Ett forskningsdrivet museum om Förintelsen
4. Museets organisationsform
5. Museets lokalisering

Kort sammanfattning

Det är expertgruppens uppfattning att en av de frågor regeringen måste besluta om inför inrättandet av ett museum om Förintelsen är vad det specifikt ska behandla. Där ingår att tydligt definiera Förintelsen som historiskt och kulturellt fenomen som nazisternas folkmord på judarna i Europa.

Expertgruppen anser att ett huvuduppdrag för ett museum om Förintelsen i Sverige bör vara att integrera Sverige i Förintelsens globala historia, samt att införliva Förintelsen i Sveriges berättelse om sig själv. Fokus bör ligga på Sverige men också på omvärlden, på det globala i det lokala och vice versa.

Expertgruppen vill betona vikten av att (a) genom ett formaliserat långsiktigt samarbete med ett forskningsstarkt lärosäte (b) utveckla en internationellt attraktiv forskningsmiljö som skapar de bästa förutsättningar för (c) ett museum om Förintelsen vars verksamhet i första hand är forskningsdriven.

Expertgruppen avvisar förslaget att museet ska vara del av Forum för Levande Historia. I likhet med *Senter for studier av*

UPPSALA
UNIVERSITET

Holocaust og livssynsminoriteter i Oslo skulle ett museum om Förintelsen i form av en statligt bildad stiftelse kunna vara ett möjligt alternativ.

Vid sidan av att ett forskningsdrivet museum om Förintelsen bör ligga i direkt anslutning till ett forskningsstarkt universitet, anser expertgruppen att faktorer såsom geografisk/infrastrukturell tillgänglighet och historisk kontext bör tillskrivas avgörande betydelse i fråga om museets lokalisering.

Kommentarer och ändringsförslag

1. Definition av Förintelsen

Expertgruppen konstaterar att betänkandet hänvisar till olika och motsägelsefulla definitioner av Förintelsen. Inledningsvis skrivs att "Förintelsen bör behandlas i en bred historisk kontext och olika grupper som föll offer för nazismen uppmärksammas" (s. 9). Detta kan tolkas som att man inkluderar en rad olika grupper (inklusive Jehovas vittnen, homosexuella, krigsfångar och andra grupper). Därefter uttrycker sig utredningen motsägelsefullt i två på varandra följande stycken på sid. 21. I det första stycket refererar betänkandet till ett folkmord i singularis, vilket ger vid handen att judar, romer och odefinierade "andra grupper" ska inkluderas i begreppet. I det andra stycket däremot görs åtskillnad mellan "Förintelsen, som det systematiska folkmordet på cirka sex miljoner av Europas judar", och "nazisternas folkmord på romer" respektive "massmord och förföljelser av andra grupper". Denna tvetydighet är problematisk och skulle få långtgående konsekvenser för ett museum och dess verksamhet.

Den definition som utredarens förslag slutligen landar i följer gängse forskning och den begreppsanvändning som Sveriges regering antagit såsom fullvärdig medlem i *International Holocaust Remembrance Alliance* (IHRA). Enligt definitionen är Förintelsen (Holocaust) namnet på det nazisterna själva kallade "den slutgiltiga lösningen på den judiska frågan". Utifrån denna definition är det expertgruppens uppfattning att huvudfokus för ett svenskt museum om Förintelsen ska utgöras av massmordet på Europas judar, och Förintelsen beskrivas utifrån en historisk, sociologisk och antropologisk utblick med både lokala och globala perspektiv, gärna med tvärvetenskapliga ansatser. Detta utesluter inte på något vis, vilket IHRA också betonar, att man även ger utrymme åt andra förbrytelser, till exempel massmördandet av romer och olika slaviska grupper, förföljelserna av homosexuella, frimurare, Jehovas vittnen och socialister, de hundratusentals slavarbetarna och många andra drabbade. Genom att belysa våldshandlingar som hamnar utanför Förintelsen kan man också göra möjligt för besökare att

UPPSALA
UNIVERSITET

placera Förintelsen i relation till andra våldshandlingar, som kan ge en djupare bild av de regimer som deltog i Förintelsen. Det i sin tur skulle skapa möjlighet för den typ av jämförelser som utredaren förespråkar, där man kan förstå såväl likheter som skillnader mellan olika former av massvåld.

2. Museets inriktning och uppdrag

Huvuduppdraget för ett museum om Förintelsen i Sverige bör enligt expertgruppens uppfattning vara att integrera Sverige i Förintelsens globala historia, samt att införliva Förintelsen i Sveriges berättelse om sig själv. Sverige var en inspirationskälla för nazisternas rastänkande; Sverige utestängde vissa människor på flykt (oftast judar, men även romer) men tog även emot judar (särskilt de danska och norska), tidigare koncentrationslägerfångar, civila flyktingar och misstänkta krigsförbrytare. Svenskar fanns både bland dem som informerade världen om Förintelsens förlopp och omfång, bland dem som försökte rädda hotade människor från döden och bland dem som deltog i brotten mot mänskligheten och som understödde nazisternas och deras kollaboratörers brott.

För att förstå Förintelsens historia, vilken omfattar hela den europeiska kontinenten, kan ett land inte enbart förhålla sig till sin begränsade del av helheten. De senaste decennierna har forskningen om Förintelsen gjort stora framsteg, inte minst genom att belysa hur det specifika och lokala samspelar med det regionala och det globala. Expertgruppen menar att så måste även ett svenskt museum om Förintelsen verka. Betänkandets tonvikt på överlevarna som kom till Sverige och deras levnadshistorier får inte betraktas som ett självändamål. Dessa livsöden går inte att förstå i ett vakuum. De utgör viktiga unika delar av en större gemensam historia. Att belysa komplexa händelser och övergripande processer genom en enskild människas berättelse är en bra teknik, både museimässigt och pedagogiskt. Det gör det svårbegripliga mer begripligt genom att ge det ett igenkännbart ansikte. För att skapa djupare förståelse, måste emellertid dessa individers berättelser förankras i den stora historien där de ingår och som de exemplifierar.

3. Ett forskningsdrivet museum om Förintelsen

Ett livskraftigt och dynamiskt museum bygger på direkta kopplingar till pågående forskning. I Sverige kan det vara svårt för ett museum om Förintelsen att uppbåda tillräckligt många ”nya” (i bemärkelsen att de inte tidigare varit del av ett museums eller arkivs samlingar) föremål, dokument och

UPPSALA
UNIVERSITET

vittnesmål för att forskningen ska kunna bedrivas enbart på de egna samlingarna. Det bör i sammanhanget noteras att *US Holocaust Memorial Museum* (USHMM) lagt avsevärda resurser på att köpa in kopior av många andra aktörers material (arkivdokument, digitala foton, videoinspelade intervjuer) för att kunna skapa en tillräcklig samling. I vissa fall är det numera lättare för forskare att konsultera kopior av källor vid USHMM i Washington än att leta efter originalen i det egna landet. I Sverige bör man överväga att erbjuda tillgång till redan insamlat digitalt material på annat håll (exempelvis inspelade intervjuer), och på så sätt skapa en regional forskningsnod i det nordisk-baltiska området, där forskare skulle få tillgång till kopior av material som finns utanför Sverige. Det skulle gynna museets anställda, externa gästforskare och inhemska forskare, såväl som masterstudenter.

För att bygga upp en fungerande trovärdig forskningsmiljö, måste ett museum om Förintelsen – precis som betänkandet påpekar – samarbeta med universiteten. Utredningen föreslår att det blivande museet ska samarbeta med ett eller flera lärosäten för att skapa en forskningsmiljö. Expertgruppens uppfattning är att ett bilateralt samarbete är att föredra framför multilaterala samarbeten.

Expertgruppen menar att den mest fruktbara lösningen vore att upprätta och utveckla ett formaliserat långsiktigt samarbete mellan museet och *ett* forskningsstarkt lärosäte i dess geografiska närhet. En möjlig modell skulle exempelvis kunna likna det samarbete *Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter* (HL-senteret) har med Universitet i Oslo. Samarbetsavtalet innebär att museets forskningspersonal har titlar och tjänstebeskrivningar som motsvarar universitetets. Inom forskning, undervisning, och forskarutbildning är HL-senterets forskningsavdelning integrerad som en naturlig del av universitetets ekosystem, trots att arbetsgivaransvar ligger hos HL-senteret.

Därtill vill expertgruppen betona att en formaliserad koppling till ett specifikt lärosäte inte utgör ett hinder för att forskningsmiljön kan bidra till att stimulera nyskapande och relevant forskning även på andra håll. Tvärtom kan den förstärkta miljön som museet bidrar till att skapa bli ett stabilt riktmärke för andra aktörer att följa efter.

Expertgruppen ser förvisso somliga fördelar med att inrätta den professur som utredaren föreslår, men ser andra faktorer som mer avgörande och fruktbara, exempelvis (i) att ett vetenskapligt ledarskap inrättas (t.ex. i form av en forskningschef anställd av museet) och kontinuerligt byts ut och/eller förnyas treårsvis, och (ii) att ett substantiellt forskningsanslag vigs för att garantera

långsiktig kvalitet, vilket skulle möjliggöra satsningar på exempelvis postdocs och fellowships. Den budget om fyra mnkr som utredningen föreslår räcker sannolikt inte till att bygga en forskningsmiljö i ordets rätta bemärkelse. Ovan nämnda behov och faktorer bör emellertid tas i beaktande vid den diskussion om finansiering som måste föras med det universitet med vilken överenskommelse om samarbete upprättas.

4. Museets organisationsform

Utredningens förslag att omvandla Forum för Levande Historia (FLH) till myndighet med ansvar för museet är förståeligt eftersom FLH haft i uppdrag att förmedla kunskap om bl.a. Förintelsen i nära två decennier. Expertgruppen konstaterar emellertid att FLH inte får bedriva forskning, vilket innebär att man inte har byggt upp en egen forskningsexpertis inom ämnet. Att FLH är en beställare av forskning snarare än en resurs för forskare framgår också av myndighetens remissvar, i vilket man tonar ner betydelsen av att museet bedriver forskning. FLH:s svaga intresse för forskning är förvisso helt rimligt med tanke på myndighetens karaktär såsom pedagogiskt inriktad enhet med fokus på folkbildning. Av detta följer emellertid att man därmed inte heller kan fungera som en bas för ett museum där forskningen utgör en viktig del i verksamheten och bedrivs i samarbete med svenska lärosäten. Att skapa en museimyndighet med FLH som bas skulle följaktligen inte ge museet de förutsättningar som är nödvändiga för att det skall kunna bygga upp ett anseende och en legitimitet inom forskarvärlden såväl nationellt som internationellt (jfr s. 125 om vikten av museets anseende).

Överlag ser expertgruppen vissa uppenbara problem förknippade med att inrätta museet under en befintligt statlig myndighet. Det vore måhända praktiskt ur ett organisationstekniskt perspektiv, d.v.s. man skulle (rent teoretiskt) spara på administrativa kostnader. En sådan lösning skulle emellertid bl.a. riskera att signalera att för Sverige är Förintelsens historia underordnat någonting annat och inte en fråga eller idé som kan stå på egna ben. Expertgruppen finner det angeläget att ett museum om Förintelsen ges tillräcklig synlighet och en egen identitet.

Därtill finns ett än mer komplext problem förknippat med att antingen inrätta museet under en befintlig myndighet eller som en egen myndighet, vilket har att göra med statlig och politisk styrning. Expertgruppen vill starkt förordas att museet ges en organisationsform som i möjligaste mån är fristående från staten. Det skulle förslagsvis låta sig göras genom att inrätta

UPPSALA
UNIVERSITET

museet som en stiftelse med en ändamålsparagraf som skapar ett oberoende i någon mening. Expertgruppen vill i det sammanhanget belysa HL-senteret i Oslo som ett gott exempel. HL-senteret är inrättat som en statlig stiftelse med deltagande av andra samhällsaktörer. Till dess styrelse utnämner regeringen representanter för staten, men flera medlemmar utses av judiska organisationer och representanter för andra berörda minoritetsgrupper och trossamfund. Utöver vissa anslag från statsbudgeten för forsknings- och utbildningsuppdrag, förfogar stiftelsen över ett grundkapital som garant mot försök till politisk styrning.

Expertgruppen finner det relevant att undersöka stiftelseformen som en lösning även i en svensk kontext. Den skulle ha större autonomi än en vanlig myndighet, men ändå kunna samarbeta med ett universitet för att skapa en integrerad forskningsmiljö. Till skillnad från en myndighet, skulle den kunna även äga sin byggnad, vilket är en öm punkt för flera statliga museer. Med en styrelse som inkluderar en majoritet samhällsrepresentanter och kollegialt utsedda representanter för personalen, skulle statens tillsatta styrelsemedlemmar inte kunna tvinga igenom politiskt motiverade förändringar. Denna förstärkta autonomi skulle bidra till en större legitimitet för museet och större förtroende från de som donerar eller deponerar föremål till museets samlingar.

Ur legitimitetssynpunkt och för att säkerställa bästa möjliga forskningsanknytning är det viktigt att museet får en fristående juridisk form och, vilket tidigare betonats, formellt knyts till ett universitet där det bedrivs forskning och undervisning om Förintelsen. Som ett led i att stärka museets möjligheter till en lyckosam start bör regeringen också tillse att museet blir representerat inom ramen för Sveriges delegation till IHRA.

5. Museets lokalisering

Expertgruppen anser att två avgörande kriterier för den plats där ett museum om Förintelsen placeras är (i) ett tillgängligt geografiskt läge med gott besöksunderlag samt (ii) närhet till ett forskningsstarkt universitet med forskning och forskningsanknuten utbildning om Förintelsen och därtill relaterade frågor.

Expertgruppen vill i sammanhanget framhålla Uppsala som lämplig placering av museet. Förutom att närheten till huvudstadsregionen med dess goda besöksunderlag och infrastrukturella fördelar i sig utgör goda skäl till att förlägga ett museum i Uppsala, utgör stadens historiska och minst sagt problematiska koppling till Förintelsen genom Rasbiologiska institutet ett högst relevant sammanhang för det specifika

UPPSALA
UNIVERSITET

museet. Sist men inte minst bedrivs idag relevant forskning och utbildning inom ett flertal institutioner, centrubildningar och nätverk vid Uppsala universitet (exempelvis Hugo Valentincentrum, Institutet för Rysslands- och Eurasienstudier (IRES), Centrum för mångvetenskaplig forskning om rasism, (CEMFOR), Forum för judiska studier (FJS)), vilket skapar särskilt goda förutsättningar för ett forskningsdrivet och forskningsförankrat museum om just Förintelsen.